

Eessõna

Sissevaade hariduselu aktuaalsetesse teemadesse õpetajate ja õppijate silme läbi

Teie ees on Eesti Haridusteaduste Ajakirja kolmas vabanumber. Üsna keeruline on leida ühist nimetajat niivõrd erinevatel teemadel kirjutatud artiklitele. Kindlasti on aga tegu meie hariduselu oluliste ja põletavate teemadega, millest mõned on aktuaalsed olnud juba pikemat aega, kuid vajavad pidevat tegelemist ja uurimist (õppekava, kiusamine koolis, väljalangemus), mõned on aga taas rohkem fookusesse tõusnud just viimastel aastatel (õpetajate koostöö, eri taustaga õppijate jaoks tundlike teemade käsitlemine koolitunnis, kaasava hariduse temaatika, väljundipõhisus ja õpianalüütika). Meie hariduselu ühes raamdokumendis, Eesti elukestva õppe strateegias (2014) on oluliste eesmärkidena esile toodud muutunud õpikäsitlus ning motiveeritud ja pädevad õpetajad, kes on hariduselus kavandatud mistahes muudatuste üks nurgakive. Õpetajate ettevalmistamisel ja kompetentside hindamisel suunanäitajaks kujunenud õpetaja kutsestandardis (Kutsestandard ..., 2013) on kohustuslike kompetentsidena märgitud teiste seas näiteks koostöö tegemist, reflekteerimist, õppe eesmärgipärast kavandamist kooskõlas õppekavaga, erivajaduste äratundmist. Mitmed teemad kajastuvad ka siinse vabanumbri artiklites. Samuti ei saa ära unustada teist osalist, igas vanuses õppijat, sest seoses muutunud õpikäsitlusega on hakatud rohkem rõhutama vajadust kaasata õppija õppeprotsessi juba alates kavandamisetapist ja arendada enesejuhtivust, millest varem on räägitud peamiselt täiskasvanud õppijate kontekstis (nt Merriam, 2001) ja mis on väljundipõhise õppes oluliseks eesmärgiks (Rutiku, Valk, Pilli, & Vanari, 2009). Lisaks on teemana rohkem tähelepanu keskmesse tõusnud õppijate individuaalse eripära, sh erivajaduste märkamise ja arvestamine, mis tuleneb Eesti elukestva õppe strateegias (2014) nimetatud võrdsete võimaluste loomise ja õppes osaluse kasvuga seotud eesmärgist. Seetõttu on tähtis saada ülevaade nii õpetajate kui ka õppijate arvamustest ja hinnangutest hariduselu teemade kohta. Enamikust selle ajakirjanumbri artiklitest leiab ka ettepanekuid, mida autorid teevad õpetajakoolituse arendamiseks, tuginedes oma uurimistulemustele. Samuti tuuakse esile õpetajate vajadused selliste koolituste järele, mis aitaksid kaasa nende professionaalsele arengule ja elukestva õppe rakendumisele.

Meie hariduselu on pidevas muutumises nagu ühiskondki ning seetõttu lisandub n-ö vanadele headele teemadele uusi, värskaid vaatenurki. Põnevaks sissejuhatuseks uudsetesse teemakäsitlustesse on ajakirja esimene, välisautori artikkel, kus **Michele Knobel** annab analüütilise ülevaate remiksimist, kirjaoskust ja loovust käsitlevast teaduskirjandusest. Autor on valinud uudse ja huvitava lähenemisenurga ning lõiminud vana ehk loovust ja kirjaoskust uuega ehk remiksimise temaatikaga. Loovust on erinevad innovatsioonivõrgustikud ja tulevikuoskusi prognoosivad organisatsioonid hakanud pidama üheks võtmeoskuseks, mis tagab toimetuleku aina keerulisemaks muutuvast maailmas ja komplekssete probleemide rägastikus (Ferrari, Cachia, & Punie, 2009). Professor Michele Knobel ühendab tänapäeva laste ja noorte kasvukeskkonna loomulikuks osaks kujunenud digimaailma ja loovuse arendamise tervikuks, mida pedagoogiline praktika saab tulevikku vaatavalt ära kasutada. Koolikontekstis esitatavatele rikkalikele praktilistele näidetele lisaks toob professor Knobel esile eri perioodide loovuse diskursused, tutvustab uurimistulemustele toetudes remiksimise liike ning loovuse, kirjaoskuse ja digitaalse remiksimise omavahelisi seoseid. Käsitletu on väärtuslikuks mõtteaineks ja ideede kogumise võimaluseks õpetajatele, kes soovivad muuta klassitunnis toimuvat nüüdisaegsemaks ja põimida õppeprotsessi elemente, mis viivad õppe tänapäeva õpilaste lähemale ning kujundavad muu hulgas tulevikuks olulist toimetulekuoskust – loovust. Vähem väärtuslikuks ei tohiks pidada ka artiklile lisatud teadusuuringuste loetelu, mis viib lugeja Eestis veel vähe kajastatud teadusuuringute juurde ning võimaldab neil end laste ja noorte argipäeva tugevamalt sisse lugeda, samuti oma pedagoogilist tegevust uudselt vaates hinnata ja kavandada.

Eesti autorite artiklid oleme jaganud kolme teemaplokki.

Miks ja kellega ehk õpetajad eesmärkidest ja koostööst

Meie hariduselu tasandeid juhivad riiklikud õppekavad, mida pidevalt täiendatakse. Lapse haridustee algab alusharidusega, seejuures tuleb õpetajatel kõigi planeeritud tegevuste puhul silmas pidada nende eesmärgistamist – seda, miks nad midagi teevad ja kuidas see õppija arengut kõige paremini toetab. Samuti ei saa muutunud õpikäsituse puhul jätta rõhutamata õpetajate koostööd, mis peaks levima ja saama osaks õpetaja igapäevast, et saavutada seatud eesmärgid ning toetada ka õpetajate professionaalset arengut. Tänapäeva õpetaja peab aina mitmekesisemas maailmas olema valmis käsitlema igasuguseid teemasid, millest mõned võivad olla õppijatele tundlikumad kui teised, nõudes õpetajalt erilist meisterlikkust.

Evelyn Neudorf, Aino Ugaste, Maire Tuul ja Rain Mikser käsitlevad Eesti alushariduse kontekstis rahvusvahelist tendentsi rõhutada juba lasteaiaaas

õppimise ja lapse arengu pideva hindamise vajalikkust. Seda nähtust nime-tatakse koolistumiseks. Seejuures võtavad artikli autorid fookusesse üle 700 lasteaiaõpetaja antud hinnangud koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas esitatud üldoskuste olulisusele. Lisaks keskenduvad nad õpetajate enesetõhu-suse uskumustele ehk hinnangutele selle kohta, kuivõrd lihtsaks peavad õpeta-jad üldoskuste õpetamiseks vajalike tegevuste planeerimist ning kas nad leiavad kergesti võimalusi hinnata üldoskuste arengut. Ankeetide analüüsi tulemustes ilmnes mõningane vastuolu: nimelt hindavad õpetajad, et võrreldes tunnetus-ja õpioskustega on neil suhteliselt keeruline kavandada olulisimaks peetava üldoskuse – mänguuskuse – arendamiseks ja hindamiseks vajalikke tegevusi. Autorid leiavad, et uurimusest saadud teadmine võiks aidata kavandada laste-aiaõpetajate koolitusi.

Meidi Sirk, Meril Ümarik, Krista Loogma ja Katrin Niglas uurivad, kui-das on kutseõpetajate koostöö seotud sellega, kuivõrd nad on rahul oma töö ja ametiga. Autorid käsitlevad seda kahest kontekstist lähtudes. Ühest küljest vaadeldakse õpetajaid kui ühe elukutse esindajaid, kelle suhtes on nii teistel kui ka õpetajatel endil teatud ootusi, ning teisest küljest peetakse silmas õpetaja-tööks vajalike oskuste valdamist. Kollegiaalse koostöö väärtustamine ning mitmesugustes koostöistes tegevustes osalemine on haridusmuudatuste tõttu kujunenud kutseõpetajate igapäevas järjest olulisemaks. Autorid leiavad 501 kutseõpetaja küsitlemise tulemusena, et koostöö ulatuse alusel on võimalik eristada kolme rühma: ulatuslikult või koolikeskselt koostööd tegevad ning omaette hoidvad õpetajad. Seejuures osutavad autorid, et ulatuslikult koostööd tegevate õpetajate rahulolu oma töö ja ametiga on teiste rühmadega võrreldes suurem.

Katrin Kello ja Maaris Raudsepp kirjutavad oma artiklis ajalooõpetajate kogemustest tundlike teemade õpetamisel, rõhutades, et õpilastele ja õpetaja-tele lähedaste inimgruppide veendumustega seotud küsimusi ei saa käsitleda samamoodi nagu neid teemasid, mis ei puuduta õpilasi nii isiklikult. Tundlike teemade oskuslik käsitlemine annab hea võimaluse üldpädevuste kujunda-miseks ning võimaldab õpetajal proovile panna oma oskusi käsitleda neid tee-masid köitvalt ja eelarvamustevabalt. Ankeedile vastas ligi 40 ajalooõpetajat, kes töid tundlike teemade määratlemise juures sagedamini esile teema tund-likkuse ühiskonnas või kartuse riivata kellegi tundeid, samuti sõltuvuse sel-lest, milliseid eesmärke on õpetaja ajaloo õpetamisel seadnud. Sobivaimateks õppemeetoditeks peeti tööd mälestustega, õpikule vasturääkivate allikate kasu-tamist, kooliväliselt õpet või külaliste kutsumist tundi. Et toetada tundlike tee-made käsitlemist, oleks õpetajate sõnul vaja koolitusi, kust saaks konkreetsete teemadega seotud teadmisi, argumente ja õppemeetodeid ning kus toimuksid teemakohased arutelud.

Probleemid meie koolides

Praegu on väga aktuaalne kaasava hariduse temaatika selle kõige laiemas mõttes. On oluline leida viise, kuidas toetada iga last, iga indiviidi tema võimete maksimaalse väljaarenemise eesmärgil, võttes arvesse tema individuaalseid iseärasusi. Üks eesmärke on luua koolis turvaline keskkond kõigile osalistele, et võimalikult vähe oleks neid, kel tekiks kiusatus haridusrajalt kõrvale astuda. Võibolla peaks aga alustama sellest, millised on tulevaste õpetajate hoiakud ja teadmised õppijate erivajaduste kohta, sest see võiks olla kaasava hariduse eduka rakendamise üks võtmetegureid.

Kristi Kõiv analüüsib oma artiklis õpetajate ja sotsiaalpedagoogide ohvrikäitumise levimust ja olemust õpilaste- ja täiskasvanutepoolse kiusamise võrdluses. Küsitledes kirjalikult 567 õpetajat ja 153 sotsiaalpedagoogi, selgitas autor välja, et õpetajate ja sotsiaalpedagoogide kiusamiskogemused on üsna erinevad. Õpilastepoolse kiusamise ohvriks langevad enam õpetajad, seevastu täiskasvanutepoolset kiusamist kogevad õpetajatest enam sotsiaalpedagoogid. Õpetajad kogevad teiste õpetajate poolse ja juhtkonnapoolse kiusamisena sagedamini füüsilist isolatsiooni ning sotsiaalpedagoogid informatsiooni varjamist teiste koolitöötajate ja lapsevanemate poolt. Küberkiusamine on artikli aluseks olnud uuringu põhjal sagedasem sotsiaalpedagoogide seas. Autor viitab artiklis vajadusele luua mentorlusega seotud koolisisesid ja -väliseid toetussüsteeme mõlema abistava elukutse esindajatele.

Kadri Kallip ja **Mati Heidmets** võtavad Statistikaameti, Eurostati tööjõu-uuringute ja EHISe andmetele toetudes vaatluse alla varakult haridussüsteemist lahkumise kui Eesti jaoks tõsise probleemi. Ehkki lahkujate absoluutarv on viimasel kümnendil vähenenud, on Eesti siiski langenud kõige suurema haridustee katkestanute arvuga Euroopa riikide hulka. Autorid osutavad, et peamine probleem on tööturu ja ühiskonna ootustele mittevastav haridustase, mis takistab püsiva ja hästi tasustatud töö leidmist ning elus toimetulekut laiemalt. Artikli aluseks olev analüüs näitab, et kõige suuremas väljalangemisohus on maakoolides õppivad poisid, kelle tööleasumist nähakse majandusprobleemidega perede murede lahendajana. Samas rõhutavad autorid, et haridussüsteemist lahkumisega saavutatud parem sissetulek pole pikaajalises vaates siiski jätkusuutlik, ning osutavad sellele, et analüüsi tulemusel saadud teadmine, milliseid sihtrühmi haridussüsteemist varajane lahkumine ohustab, annab võimaluse välja töötada ja rakendada sihtrühmaspetsiifilisi sekkumismeetmeid.

Krista Uibu ja **Helin Puksand** uurivad oma artiklis hariduslike erivajaduste märkamist ning nendega arvestamist õpetamisel, selgitades välja, millised on õpetajaks õppijate teadmised ja arusaamad selles vallas ning millised on olnud

nende kokkupuuted erivajadustega. Uuringusse kaasati 218 üliõpilast, kes lugesid omal vabal valikul üht erivajadusi puudutavat raamatut ning kirjutasid loetust inspireerituna essee. Induktiivset sisuanalüüsi ja konfiguratsioonilist sagedusanalüüsi kasutades jõudsid autorid järeldusele, et üliõpilased kirjeldasid teiste erivajadustega võrreldes mitmekesisemalt intellekti- ja liikumispuudeid ning ühekülgsemalt käitumishäireid, düsleksiati ja autismi. Autorid osutavad asjaolule, et analüüsitud tööde põhjal võib üliõpilaste arusaamade oluliseks kujundajaks pidada isiklikku kokkupuudet erivajadusega. Seetõttu leiavad autorid, et õpetajakoolituses tuleks pöörata rohkem tähelepanu üliõpilaste arusaamade kujundamisele eri liiki erivajaduste kohta.

Uued ja vanad suundumused kõrghariduses

Kuigi väljundipõhisele õppele üleminek kõrghariduses toimus Eestis juba eelmise sajandi lõpukümnendil, on põhjust selle teemaga jätkuvalt tegeleda, kuniks pole kujunenud veendumust, et väljundipõhine õpe oma eesmärki loodetud määral täidab. Seoses muutunud õpikäsitusega on rohkem fookusesse tõusnud õppija enesejuhtivus ning tundub, et siin on veel pikk tee minna. Üsna uue teemana on kõrghariduses esile kerkinud õpianalüütika, mis pakub palju võimalusi toetada õppimist.

Kaija Kumpas-Lenk, Eve Eisenschmidt ja Kirsti Rumma analüüsivad, kui võrd täidab väljundipõhine õpe kõrgkoolis soovitud eesmärki – toetada õppijakeskset õpet ja pakkuda õppijale võimalusi rohkem õppeprotsessis osalemiseks. Mõlemalt osapoolelt, nii üliõpilastelt kui ka õppejõududelt, küsiti, kuidas nad hindavad õpiväljundite saavutamist toetavaid komponente väljundipõhises õppes. Enamjaolt saadi positiivseid tulemusi, mille kohaselt toetab väljundipõhine õppeprotsess õpiväljundite saavutamist, üliõpilased on motiveeritud ja õppeainetega rahul. Kuid väljundipõhise õppe seisukohalt kaht eriti olulist aspekti – üliõpilaste panustamist ja kaasatust õppeprotsessi – hinnati teistest madalamalt. Järelikult ei täida väljundipõhine õpe oma põhieesmärki piisavalt hästi ega ole soovitud määral veel rakendunud. Võrreldi ka õppejõudude ja üliõpilaste hinnanguid, milles enamiku uuritud aspektide puhul olulisi erinevusi ei ilmnunud. Autorid soovivad pöörata senisest veel rohkem tähelepanu õppijate aktiivse rolli toetamisele ja oma õppimise eest vastutuse võtmisele.

Kaire Kollom ja Kairit Tammets käsitlevad õpetajaõppe üliõpilaste, õppejõudude ja õppekavade juhtide intervjuude põhjal nende ootusi, mis on seotud õpianalüütika võimalustega toetada õpikeskkonnas õppimist ja õpetamist. Õpetajaõppe sidusrühmad rõhutavad õpianalüütikast rääkides ootuspäraselt tagasiside tähtsust ning selle aja- ja asjakohasust. Õppejõud toovad esile

vajaduse välja töötada automatiseeritud tagasisidesüsteemid, mis suunaks õpioskuste arengut. Üliõpilastelt eeldatakse seejuures nii valmisolekut kui ka oskust analüüsida tagasisidet eesmärgiga arendada oma õpioskusi. Ehkki varasemate uurimuste tulemused õpianalüütika vallas osutavad sellistele õppimist toetavatele aspektidele nagu paremad reflekteerimisoskused ja õpitulemused, suurem motivatsioon ja õppetöö planeerimise suutlikkus, ilmneb praegustest uurimistulemustest ka soov, et õpianalüütika võimalused võiksid küll olemas olla, kuid neid peaks saama välja lülitada.

Raamatut tutvustused

Ajakirja lõpus tutvustatakse kaht värselt ilmunud **raamatut**, mis on seotud kaasava hariduse teemaga. Marika Padrik annab ülevaate väärtuslikust kõrgkooliõpikust, mis toetab tulevaste logopeedide ettevalmistust ja on abiks ka teistele täiskasvanutele (sh õpetajatele ja lapsevanematele), kes puutuvad kokku kommunikatsioonipuudega inimestega. Kommunikatsioonioskus on tänapäeval väga oluline ja selles valdkonnas on käsiraamatut kaua oodatud, kuna eelmine eestikeelne logopeedia käsiraamat pärineb aastast 1973. Õpiku valmimisse on panustanud nii ülikooli õppejõud kui ka logopeedid-praktikud ja selles antakse teaduspõhine ülevaade tänapäevastest seisukohtadest, tehtud uuringutest ning tutvustatakse hindamisvahendeid ja sekkumisvõimalusi.

Jaan Kõrgesaar tutvustab David Mitchelli äsja ilmunud teost, mis võiks olla huvitav ja vajalik lugemisvara kaasavat haridust ja inimeste suurt mitmekesisust hindavas ühiskonnas, kus püütakse stereotüüpe murda. Raamatus keskendutakse viiele inimesi eristavale üldisele omadusele, mida peaks õppijate puhul arvesse võtma (bioloogiline ja sotsiaalne sugupool, klassikuuluvus koos sotsiaal-majandusliku staatusega, rass ja rahvus koos kultuuriga, veendumused ja religioon, võimekus ja puue).

Vabanumbri artiklite temaatika annab hea ülevaate praeguse hetke aktuaalsetest teemadest Eesti hariduselu uurijate vaatenurgast. Loodame, et need teemad motiveerivad lugema ja pakuvad mitmeid värskeid mõtteid, uudseid tulemusi ja inspireerivaid ideid.

Merle Taimalu, Astra Schults ja Kristi Vinter-Nemvalts

Kasutatud kirjandus

- Eesti elukestva õppe strateegia 2020* (2014). Tallinn: Haridus- ja Teadusministeerium. Külastatud aadressil <https://www.hm.ee/et/elukestva-oppe-strateegia-2020>.
- Ferrari, A., Cachia, R., & Punie, Y. (2009). *Innovation and creativity in education and training in the EU member states: Fostering creative learning and supporting innovative teaching. Literature review on innovation and creativity in E & T in the EU member states (ICEAC)*. Seville: European Commission Joint Research Centre Institute for Prospective Technological Studies (IPTS). Retrieved from ftp://ftp.jrc.es/pub/EURdoc/JRC52374_TN.pdf.
- Kutsestandard. Õpetaja, tase 7* (2013). Külastatud aadressil <http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10494558/pdf/opetaja-tase-7.5.et.pdf>.
- Merriam, S. B. (2001). Andragogy and self-directed learning: Pillars of adult learning theory. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 89, 3–14. <https://doi.org/10.1002/ace.3>
- Rutiku, S., Valk, A., Pilli, E., & Vanari, K. (2009). *Õppekava arendamise juhendmaterjal*. Tartu: Sihtasutus Archimedes. http://primus.archimedes.ee/system/files/oppekava/juhend_veeb.pdf.